

Covid-19 Sürecinde Özel Gereksinimli Çocukların Ebeveynlerinin Psikolojik Durumlarının İncelenmesi

Merve Fatma İŐBİLİR

Uzman Çocuk Geliřimci, isbilirmerve94@gmail.com

ORCID: 0000-0002-7833-4591

Prof. Dr. Aida ŐAHMUROVA

Antalya Bilim Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi Hemřirelik Bölümü

aida.sahmur@antalya.edu.tr, ORCID: 0009-0004-5287-8701

Özet

Bu çalışmada özel rehabilitasyon merkezinde eğitim alan özel gereksinimli çocukların ebeveynlerinin yaşam kalitesi evlilik yaşamı umutsuzluk ve tükenmişlik düzeyleri arasındaki ilişkiler ve bu ilişkilerin COVID-19 salgını sürecindeki demografik özellikler açısından incelenmesi amaçlanmıştır.

Araştırmada demografik form ve ölçekler kullanılmıştır. İlişkisel tarama modeliyle çalışılan bu veriler, Demografik Bilgi Formu, Beck Umutsuzluk Ölçeği, Evlilik Yaşam Ölçeği, Tükenmişlik Ölçeği Kısa Versiyonu, WHOQOL-BREF Yaşam Kalitesi Ölçeği ile elde edilmiştir. Çalışmamızda, Beck umutsuzluk ölçeği, tükenmişlik ölçeği, evlilik yaşamı ölçeği ve yaşam kalitesi ölçeği ve alt boyut puanları arasında anlamlı ilişkiler olduğu görülmektedir. Aracı analize ilişkin bulgular, tükenmişliğin evlilik yaşamı ve

yaşam kalitesi üzerindeki etkisinde umutsuzluğın anlamlı kısmi aracı rolü olduğunu göstermiştir. Evlilik yaşamı ölçeği puanları, erkeklerde kadınlara göre daha yüksek bulunmuştur. Üniversite mezunlarının ilkokul mezunlarına göre yaşam kalitesi ölçeği çevre alt boyut puanlarının daha yüksek olduğu görülmektedir. Evli olanların bekarlara göre yaşam kalitesi ölçeği ve evlilik yaşamı ölçeği puanları daha yüksek bulunurken, umutsuzluk puanları daha düşük bulunmuştur. COVID-19 sürecinde çocuğun beslenme süreci etkilenen ebeveynlerin evlilik yaşamı ve yaşam kalitesi puanlarının daha düşük olduğu görülürken, umutsuzluk düzeylerinin daha yüksek olduğu görülmüştür.

Anahtar kelimeler: Özel gereksinimli çocuklar, ebeveynler, COVID-19, umutsuzluk, tükenmişlik, yaşam kalitesi, evlilik yaşamı

Examining the Psychological Conditions of Parents of Children with Special Needs During the Covid-19 Period

Abstract

In this study, it was aimed to examine the relationships between quality of life, marital life,

hopelessness and burnout levels of parents of children with special needs who received education in a special rehabilitation center, and to examine these relationships in terms of demographic characteristics during the COVID-19 epidemic. Demographic forms and scales were used in the study. These data, which were studied with the relational screening model, were obtained with the Demographic Information Form, Beck Hopelessness Scale, Marriage Life Scale, Short Version of Burnout Scale, and WHOQOL-BREF Quality of Life Scale. In our study, it is seen that there are significant relationships between Beck hopelessness scale, burnout scale, marital life scale and quality of life scale and sub-dimension scores. While the burnout and hopelessness scale scores of those with higher income status were lower than those with lower income, marital life scale, quality of life scale environmental and psychological health sub-dimension scores were found to be higher. While it was observed that the marital life and quality of life scores of the parents whose child nutrition process was affected during the COVID-19 process were lower, their hopelessness levels were higher.

Keywords: Children with special needs, hopelessness, burnout, covid-19, quality of life, married life.

1. Giriş

Normal gelişim özellikleri gösteren bebek beklerken ve geleceğini bu olağan duruma göre planlarken; farklı gelişim gösteren çocuğa sahip ailelerin yaşama bakış açılarında değişim oluşmaktadır. Geleceğe dönük hayallerinin yerini, başarısızlık ve umutsuzluk duygusu kaplamaktadır. Ailede özel gereksinimli çocuğun olması, ebeveynleri ve aile bireylerinin ruh sağlığını etkilemektedir. Bu ebeveynler genellikle farklı yaşam sorunları tehlikesiyle karşı karşıyadır. Özel gereksinimli çocukların ebeveynleri, çeşitli stres durumlarıyla, zihinsel sosyal baskılarla karşı karşıyadırlar diğer ebeveynlere kıyasla fazla stres, depresyon ve diğer sorunlar yaşarlar(Jabbari S, vd 2016, 5(4): 285-290)

Ebeveynler özel eğitim uzmanı veya aile danışmanlarına danışabilmekte ve gereken yardımı görebilmektedir. Böylece öncelikle ebeveynler içinde buldukları durumun olumsuz oluşu sebebiyle deneyimlediği duygularla başa çıkmayı öğrenecek, temel soruna odaklanarak çocuğuna nasıl yardımcı olacağı adımına geçecektir (Ersoy Ö, Çürük N., 2009; 5 (17): 104-110).

Salgın döneminde, özel gereksinimli çocukların ebeveynleri, normal gelişim gösteren çocukların ebeveynlerine göre daha fazla zorlukla karşılaşabilmekte, öğrenme ve yaşam koşullarıyla ilgilenmek için daha fazla çaba gösterebilmektedir (Ren J vd., 2020, 11). Bu sebeple, artan

zorluklar karşısında ebeveynlerin daha fazla tükenmişlik, umutsuzluk yaşayabileceği, yaşam kalitelerinin ve evlilik doyumlarının azalabileceği düşünülmektedir.

1.1.Özel Gereksinimli Çocuklar ve Özel Gereksinimli Çocuğa Sahip Aileler

Özel gereksinimli çocuklar genellikle fiziksel ya da duyuşal anlamda yetersizliğı olan, öğrenme güçlüğü yaşayan, davranış problemleri bulunan ya da zihinsel açıdan ileri ya da geri düzeyde olan çocuklardır. Özel gereksinimli çocuklar belirli bir gruplandırma içerisinde. Bu gruplandırmaya göre özel gereksinimli çocuklar mental retardasyon, özel öğrenme bozukluğu, davranış bozukluğu, çoklu yetersizliğı bulunan çocuklar, işitme bozukluğu bulunan çocuklar, görme yetersizliğı bulunan çocuklar, sağlıkla ilgili yetersizliğı bulunan çocuklar ve üstün yetenekliler şeklinde gruplandırılmışlardır (Eripek, S. 2005, 1-14).

Dünya Sağlık Örgütünün Raporuna göre dünyada 0-14 yaş aralığında olan özel gereksinimli çocuk sayısı 93-150 milyon aralığındadır. Maalesef bu çocukların hepsi eğitimden yararlanamamaktadırlar. Özel eğitim için kurulmuş okulların maliyeti yüksek olduğu için çocukların eğitimden yararlanma imkanları da güçleşmektedir. Yapılan yeni yasal düzenlemelerle özel gereksinimli çocukların da eğitim sistemine dahil edilmesi başlamış onların da eğitimden yararlanmalarına yönelik uygulamalar başlamıştır (WHO. "World report on disability", 2011).

Özel gereksinimli çocuğun aileye katılması, ailenin o güne kadar sürdürdüğü alışılmış bazı değişiklikler olmasını gerektirmektedir. Özellikle ebeveynlerin sorumluluk ve rollerinde bir artış olmaktadır. Sorumluluk ve rollerdeki artış aile içerisinde eş ilişkilerinde varsa diğer çocuklar onlar ve ebeveyn arasındaki ilişkilerde yıpranmaya sebebiyet verebilir (Howard VF, vd, 2011). Ebeveynler genellikle özel gereksinimli çocuğa sahip olacaklarını düşünmezler. Doğacak çocukları ile ilgili genellikle beklentileri yüksektir. Dolayısıyla yeni doğanın özel gereksinimli bir çocuk olması aile ve evlilik yaşantısını stresli ve kaygılı bir duruma sokmaktadır (Akıncı, G., 2007).

1.2.Özel Gereksinimli Çocuklu Anne Babaların İlişkileri

Anne, baba ve çocuk arasındaki ilişkinin çocuğun gelişiminde büyük etkiye sahip olduğunu gösteren birçok araştırma bulunmaktadır. Çocuğun sosyal ve duyuşal sağlığı anne babası ile kurduğu sağlıklı iletişime de dayanmaktadır. Özellikle güven duygusu, çocuğun gelişiminde en çok ihtiyaç duyduğu duygudur. Güven duygusu, çocuğun ihtiyacı olduğu zamanlarda anne

babasından güven ve rahatlama hissini alabilmesidir. Güven duygusu en temelde duygusal büyümesi ve sağlıklı ilişkiler kurabilmeyi sağlamaktadır. Güvenin olmadığı anne baba çocuk ilişkileri olumsuz davranış ve duygusal problemlere neden olabilir (Ordway MR, vd., 2015, 29(4): 325-334).

Bir aile için çocuğunun özel gereksinimli olması, düzeyi ne olursa olsun, stres ve kaygı yaratmaktadır. Çocuğu beklemenin heyecanı yerini yoğun bir keder ve kaygıya bırakmaktadır. Genellikle bu durumun kabullenilmesi vakit almaktadır (Fırat S. 2016, 41(3): 539-547,

Köksal G., 2011).

Özel gereksinimli çocuğa sahip olmak demek sürekli olarak sana bağımlı olacak bir bireyin varlığı demektir. Diğerleriyle iletişim ve etkileşim kuramayacak ya da kısıtlı oranda kurabilecek ve bu durum ailenin kendi içerisindeki iletişim ve etkileşimi üzerinde de etkili olacaktır (Seven, Z.,2016).

Her özel gereksinim farklılık taşıdığı için, değişen gereksinim durumuna göre ebeveynlerinde karşılaştığı problemler değişebilmektedir. Bu bireyleri yetiştirirken yaşanan kaygı ebeveynlerin aile içi iletişiminde de problemler yaratmaktadır. Bu çocuğun bakımını sağlamak için ebeveynlerden birinin işten ayrılması ve bir diğerinin de daha fazla finansal desteği eve sunması gerekecektir (Gürhopur Turan DF, Dalgıç İşler A. 2017, 8(1): 9-16.). Özel gereksinimli çocuğa sahip ebeveynler çalışmalara göre daha fazla strese maruz kaldıkları, ruhsal ve fiziksel sağlıklarının daha kötü olduğu, daha düşük özgüvenleri olduğunu görülmektedir. Ayrıca aile içi problemlerinin daha yüksek olduğunu göstermektedir (Avşaroğlu S, Gilik A. 2017 16(3): 1022-1035).

1.3.Gelişimsel Yetersizliği Olan Çocuklu Ebeveynlerin Yaşam Kalitesi

Normal gelişim gösteren çocuğa sahip ebeveynler çocuklarını yetiştirirken ebeveyn rolünü üstlenerek değişim yaşamaktadırlar. Bu süreç onlar için başlı başına zordur. Özel gereksinimli bir çocuğa sahip olan ebeveynlerde ise bu süreç daha da zorlanmaktadır. Çünkü gelecek ile ilgili kurdukları hayallerin pek çoğunun olmayacağı ya da daha zorlu olacağı gerçeği ile yüzleşmek zorunda kalırlar (Aydoğan AA. ,1999). Ebeveynler bu durumu etraftaki bireylere söylemekten bile çekinebilmektedirler. Buna ek olarak uzun sürecek belki de yaşam boyu sürecek bir eğitim sürecine girecekleri gerçeği onları yıpratmaktadır. Bu duygusal yüklere ek olarak ailenin bu

bakım ve eğitim ihtiyaçlarını gidermek için finansal olarak daha fazla emek harcaması gerekmektedir (Turnbull HR, vd.,2003, 24: 67-74).

Yaşam kalitesini arttıran en önemli unsurlardan biri de aile ve çocuğun topluma dahil olabilmesidir. Sosyal desteğin artması yaşam kalitesinin de paralel olarak artmasını sağlamaktadır. Ailedeki bireyler ve arkadaşların sunduğu desteğin yaşam kalitesini arttırdığı yönünde bulgular bulunmaktadır (Meral BF, Cavkaytar A., 2012, 3(4): 20-32).

Özel gereksinimli bir çocuğa sahip olan ebeveynler çocukları büyüdükçe sürecin daha da zorlaştığını belirtmişlerdir. Çocuklarının bireysel ve bağımsız bir hayat sürmemeleri dolayısıyla gece uykularının çokça bölündüğünü belirtmişlerdir. Aynı çalışma özel gereksinimli çocuğu olan aileler çocuk küçükken daha iyi uyuma sahipken, çocukları ergenliğe doğru geldiğinde daha fazla zorlanmakta olduklarını belirtmiştir (Davis E, vd.,2010; 36(1):63-73).

1.4.Özel Gereksinimli Çocukların Ailelerinde Evlilik Yaşamı Tükenmişlik ve Umutsuzluk

Özel gereksinimli çocukların ebeveynleri arasında boşanma oranları, genel nüfus içindeki boşanma oranlarından önemli ölçüde daha yüksektir (Hartley SL, vd,2010, 24(4): 449- Wymbs BT, vd,2008, 76(5): 735–744). Özel gereksinimli olmayan çocukların aileleri ile karşılaştırıldığında, özel gereksinimli çocukların ebeveynlerinin daha fazla kavga ettiklerini göstermektedir. Ebeveynliği tartışırken daha az olumlu ve daha olumsuz ifadeler kullandıkları ve evlilikten daha düşük memnuniyet düzeyleri bildirdikleri bulunmuştur (Wymbs BT, vd,2008, 76(5): 735–744). Boşanmanın etkileri tüm aile üyeleri için zararlı olabilir, ebeveynler ve çocuklar benzer şekilde duygusal ve psikolojik stres yaşarlar (Woody RH. 2009, 37(5): 444–446).

Ebeveynlerin tükenmişlik yaşaması ile ilgili birçok neden bulunabilir. Birincil bakım veren olan anneler birçok sebep dolayısıyla yüksek strese sahip olabilirler ve daha yüksek oranda risk taşımaktadırlar. Çocuk sahibi olmanın başlı başına ailelerin stresini ve tükenmişliğini arttırdığı saptanmıştır. Buna ek olarak annelerin çalışıyor olması bu stres düzeyini daha da katlamaktadır (Akgün E. 2014, 11(2): 238-250).

Özel gereksinimli bir çocuğa sahip olmak, ailelerin şimdiki ve gelecek zamana dair yaşamını etkileyecektir. Duygularının, iyilik hallerinin, davranışlarının ve tutumlarının genellikle negatif şekilde etkilenmektedir. Genellikle bunun nedeni özel gereksinimli bir çocuğa sahip olmaktan

dolayı duyulan utanç, suçluluk, endişe, yanlış bilgi, çevresel baskı, sosyal ve ailesel destek eksikliği gibi durumlardır (Özgür İ., 2004, 11: 18-27).

2. Yöntem ve Gereçler

2.1.Araştırmanın Modeli

Özel Gereksinimli çocukların ebeveynlerinin Yaşam Kalitesi Evlilik Yaşamı Umutsuzluk ve Tükenmişlik düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi için yapılan bu çalışmada ilişkisel tarama modeli kullanılmıştır.

2.2.Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini İstanbul ili Büyükçekmece ilçesinde bulunan özel gereksinimli çocukların aileleri oluşturmaktadır. Evren sayısının çok büyük olmasından kaynaklı olarak evren üzerinden alınacak örneklem ile çalışmanın yürütülmesine karar verilmiştir. Katılımcılar olasılık örnekleme yöntemlerinden ‘Uygun Örnekleme’ yöntemi ile araştırmaya dahil edilmiştir. Farklı evren sayıları için olması gereken örneklem sayıları dikkate alınarak örneklem sayısı, 384 olarak belirlenmiştir. Araştırmaya 414 katılımcı dahil edilmiştir.

2.3.Veri Toplama Araçları

Demografik Bilgi Formu : Araştırma sürecinde araştırmayı etkileyebilecek katılımcı özelliklerine ilişkin 24 maddeden oluşan demografik form kullanılmıştır.

Beck Umutsuzluk Ölçeği : Umutsuzluk seviyesini ölçmek için Beck ve arkadaşları (Beck AT, vd, 1974, 42(6): 861.) tarafından geliştirilen ölçeğin Türkçe standardizasyon çalışması Seber ve arkadaşları tarafından (Seber G, vd,1993, 1(3).) yapılmıştır. Ölçek 11 umutsuzluğu yansıtan madde ile 9 ters maddeden oluşmaktadır. “Evet” ve “Hayır” şeklinde yanıtlanan ölçek, evet yanıtları için 1 hayır yanıtları için 0 şeklinde puanlanmaktadır. Elde edilen 0-20 arasındaki toplam puan umutsuzluk düzeyini yansıtmaktadır. Gelecek ile ilgili duygular 1, 6, 13, 15, 19 maddeleriyle; motivasyon kaybı 2, 3, 9, 11, 12, 16, 17, 20 maddeleriyle; gelecek ile ilgili beklentiler 4, 7, 8, 14 ve 18 maddeleriyle ölçülmektedir. Ölçeğin toplamı için bulunan Cronbach Alfa iç tutarlılık katsayısı 0,86 olarak hesaplanmıştır. İstatistik veriler değerlendirildiğinde yetişkinlerin umutsuzluk seviyesini ölçmek için kullanılabilecek geçerliliğe ve güvenilirliğe sahip bir ölçek olduğunu söylemek mümkündür.

Evlilik Yaşamı Ölçeği : Tezer (Tezer E. 1996, 2 (7), 1-7.) tarafından evlilik ilişkisinden duyulan genel doyumunu ölçebilmek için ilk başta 13 maddeden meydana gelen bir ölçek taslağı şeklinde geliştirmiştir. Ölçeğin 40 geliştirilmesi konusunda uzman kişilerin fikri de alınmıştır. Ayrıca ölçeğin anlaşılır olup olmadığı ve cevaplayan kişilerde herhangi bir rahatsızlık hissi oluşturup oluşturmadığı da bir ön deneme ile belirlenmiştir. Yapılan tüm analizlerden sonra 13 maddeden oluşan ölçeğin, 25 çifte birbirlerinden etkilenmeyecek biçimde uygulanması sağlanmıştır. Bunun sonucunda her bir maddenin birbirleri ile olan ilişkisini hesaplamak için Pearson Momentler Çarpımı Korelasyon Katsayısı kullanılmıştır. Ayrıca üç korelasyon matrisi oluşturularak, tüm grubun yanı sıra, kadın ve erkek eş gruplarının ayrı ayrı evlilik doyum düzeyleri incelenmek istenmiştir. Fakat daha sonra erkek ve kadın için ayrı ayrı ölçek geliştirilmesinin imkanı ve faydası olmayacağı kanaatiyle, ölçekte yer alan maddelerin, birbirleri ile anlamlı seviyede korelasyonu bulunmayanları tespit etmek amacıyla üç korelasyon matrisi kullanılmıştır. Yapılan incelemeler neticesinde ise her üç matris de de, hiçbir madde ile iki ya da daha fazla oranda anlamlı seviyede ilişki göstermeyen 3 madde çıkartılarak, 10 maddeden oluşan Evlilik Yaşam Ölçeği 'ne karar verilmiştir. On madde içeren bu ölçek, beşli Likert şeklindedir. Ölçekte maddelerin yanıtları; “Kesinlikle Katılmıyorum”, “Katılmıyorum”, “Kararsızım”, “Katılıyorum”, “Kesinlikle Katılıyorum” seçeneklerinden meydana gelmektedir. Derecelendirmede seçeneklere doyumsuzluk-doyum şeklinde buna karşılık gelen 1 ile 5 arasında puanlanmaktadır. Ölçekten 10 ile 50 arasında bir puan alınmaktadır. Ölçekten elde edilen puanın yüksek oluşu kişinin evlilik doyumunun yüksek olduğunu, ölçekten alınan düşük puan ise evlilik doyumunun düşük olduğunu göstermektedir. Evlilik Yaşam Ölçeğinin test tekrar test güvenilirliğinin hesaplanması, ölçeğin aynı katılımcılara üç ay zaman dilimi ile iki kez uygulanmasıyla yapılmıştır. Test tekrar test güvenilirliği Pearson Momentler Çarpımı Korelasyon Katsayısı ile 0,85 olarak hesaplanmıştır. Diğer bir güvenilirlik hesaplaması olan iç tutarlık katsayısı ise Cronbach Alpha formülü uygulanarak, ölçeğin toplandığı 50 kişiden oluşan ilk grupta 0,91 ve 208 kişiden oluşan ikinci grupta ise 0,89 olarak bulgulanmıştır.

Tükenmişlik Ölçeği Kısa Versiyonu : Ölçeğin orijinali Malach-Pines (Malach-Pines A. 2005, 12(1), 78–88.). tarafından geliştirilmiş olup Türkçe standardizasyon çalışması Tümkaya ve arkadaşları (Tümkaya S, vd, 2009, 18(1), 387-398.) tarafından yapılmıştır. Ölçek 21 maddeden oluşmaktaydı ve kullanımının daha kolay hale gelmesi ve uygulama alanını genişletmek için 10 maddelik kısa versiyonu oluşturulmuştur. 10 madde, 21 maddeden istatistiksel analiz yerine teorik

analizle yani içeriklerine göre seçilmiştir. Ölçek 1 (Hiç) 41 ile 7 (Daima) arasında likert tipi puanlanmaktadır. Ölçekten alınan puanlar yükseldikçe tükenmişlik düzeyi artmaktadır. En düşük 10 en yüksek 70 puan alınmaktadır. Ölçeğin Cronbach Alfa iç tutarlılık katsayısı 0,91 olarak bulunmuştur.

Yaşam Kalitesi Ölçeği :Yaşam kalitesini değerlendirmek amacı ile geçerliliği ve güvenilirliği sağlanmış olan aşağıda özellikleri sunulan Dünya Sağlık Örgütü yaşam kalitesi ölçeği (WHOQOLBREF) (THE WHOQOL Group. 1998, 28: 551-558) kullanıldı. Ölçeğin Türkçe standardizasyonu Eser ve arkadaşları (Eser SY, vd,3P Dergisi, 1999, 7(2 Suppl.):5-13.) tarafından yapılmıştır. Dünya sağlık örgütü yaşam kalitesi ölçeği WHOQOL-BREF DSÖ tarafından geliştirilmiş olup kişinin iyilik halini ölçümlemekte ve kültürler arası karşılaştırmalara imkân tanıyan geniş kapsamlı bir yaşam kalitesi ölçeğidir. WHOQOLBREF, genel algılanan yaşam kalitesi sorusu ve algılanan sağlık durumu soruları ile birlikte toplam 26 maddeden oluşmaktadır. Türkçe standardizasyon çalışmaları esnasında bir ulusal soru eklenmesiyle oluşan WHOQOL-BREF-TR 27 soruyu içermektedir. Dört alt parametreden oluşmaktadır. Bunlar Fiziksel, Psikolojik, Sosyal ve Çevre olarak sıralanmaktadır. Toplam puan bulunmamaktadır ve sorular pozitif yönelimlidir. Ölçekten alınan puan arttıkça yaşam kalitesi artmaktadır.

2.4. Veri Analizi

Betimsel verilerin analizi, yüzde, frekans, ortalama ve standart sapma değerleri yoluyla hesaplanmıştır. Çalışmanın değişkenleri ile ilgili normallik varsayımı kutu-çizgi grafikleri, dal-yaprak grafikleri, Q-Q grafiği ve çarpıklık-basıklığa ilişkin veriler ile bakılmıştır. Tabachnick ve Fidell'e (Tabachnick vd,2007.) göre basıklık ve çarpıklık katsayılarının + 1,5 ve - 1,5 arasında olduğu koşullarda verilerin normal dağıldığı kabul edilmektedir. Bu çalışmada da çarpıklık ve basıklık değerleri + 1,5 ve - 1,5 aralığında yer aldığı için parametrik testler uygulanmıştır. Diğer yandan, parametrik testlerin uygulanabilmesi için grup sayılarının 30 ve üzeri olması gerekmektedir (Büyüköztürk Ş. ,2004.). Ölçek puanları arasındaki ilişkilerde Pearson Korelasyon Analizi kullanılmıştır. Yordayıcı etki için çoklu doğrusal regresyon analizi kullanılmıştır. Gruplar arası farklılıklar için ise ANOVA, Kruskal Wallis H testi, Mann Whitney-U testi ve Bağımsız Gruplar t-Testi kullanılmıştır. Varyansların homojenliği varsayımı Levene testi ile incelenmiştir. Varyansların homojen dağılmadığı koşullarda varyanslar homojen değilken kullanılan t testi ve Welch testi istatistikleri kullanılmıştır. Parametrik test varsayımlarının karşılanmadığı koşullarda

parametrik olmayan testler uygulanmıştır. Post hoc için Scheffe ve Tamhane T2 testi kullanılmıştır. Aracı etkinin analizinde PROCESS SPSS Makrosu kullanılmıştır. Verilerin analizi SPSS (Statistical Package Programme For Social Sciences) 22 paket programı ile yapılmıştır. Çalışmada aracı değişken analizi için Hayes (Hayes AF., 2009, 76(4), 408-420)'un önerdiği üzere 5000 bootstrap örnekleme kullanılmıştır. Güven aralığı alt ve üst sınır değerlerinin (LLCI; ULCI) "0" değerini içermemesi durumu değişkenler arası etkinin anlamlı olduğuna işaret etmektedir. Ayrıca, aracı etkinin sınanmasında regresyon modelleri üzerinden geliştirilen Sobel testi sonuçlarına da yer verilmiştir.

3. Bulgular

Tablo 1. WHOQOL, Tükenmişlik Ölçeği, Beck Umutsuzluk Ölçeği ve Evlilik Yaşamı Ölçeği İçin Cronbach's Alfa Güvenirlik Analizi Sonuçları

Tablo 1'de

Ölçekler	Cronbach's Alfa
WHOQOL - Fiziksel Sağlık	,779
WHOQOL - Psikolojik Sağlık	,772
WHOQOL - Sosyal İlişkiler	,729
WHOQOL - Çevre	,827
Tükenmişlik Ölçeği	,934
Beck Umutsuzluk Ölçeği	,892
Evlilik Yaşamı Ölçeği	,928

WHOQOL, Tükenmişlik Ölçeği, Beck Umutsuzluk Ölçeği ve Evlilik Yaşamı Ölçeği için Cronbach's Alfa güvenirlik analizi sonuçları verilmiştir.

Tablo 2. WHOQOL, Tükenmişlik Ölçeği, Beck Umutsuzluk Ölçeği ve Evlilik Yaşamı Ölçeği Puanlarının Cinsiyete Göre İncelenmesine Yönelik Bağımsız Gruplar t- Testi Sonuçları

Ölçekler	Gruplar	n	$\bar{x}$	ss	t	sd	p
WHOQOL - Fiziksel Sağlık	Erkek	42	24,38	5,07	,671	412	,503
	Kadın	372	23,89	4,43			
WHOQOL - Psikolojik Sağlık	Erkek	42	19,12	4,24	,155	412	,877
	Kadın	372	19,02	3,83			
WHOQOL - Sosyal İlişkiler	Erkek	42	9,14	2,66	-,567	412	,571
	Kadın	372	9,39	2,64			
WHOQOL - Çevre	Erkek	42	26,10	6,18	1,558	412	,120
	Kadın	372	24,72	5,35			
Tükenmişlik Ölçeği	Erkek	42	35,19	14,02	-,419	412	,675
	Kadın	372	36,09	13,02			
Beck Umutsuzluk Ölçeği	Erkek	42	6,86	4,89	-,137	412	,891
	Kadın	372	6,97	5,22			
Evlilik Yaşamı Ölçeği	Erkek	42	37,38	7,19	2,357 ^a	60,755	,022*
	Kadın	372	34,49	10,05			

* $p < ,05$; ** $p < ,01$; ^aVaryanslar Homojen Olmadığında Kullanılan t İstatistiği

Tablo 2’de WHOQOL, Tükenmişlik Ölçeği, Beck Umutsuzluk Ölçeği ve Evlilik Yaşamı Ölçeği puanlarının cinsiyet değişkenine göre karşılaştırılmasına yönelik Bağımsız Gruplar t- Testi sonuçları verilmiştir.

Evlilik Yaşamı Ölçeği puanlarının cinsiyet değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlı düzeyde farklılaştığı belirlenmiştir ($t_{(60,755)} = 2,357$; $p < ,05$). Erkek katılımcıların Evlilik Yaşamı Ölçeği puanlarının kadın katılımcılardan daha yüksek olduğu görülmüştür.

WHOQOL, Tükenmişlik Ölçeği ve Beck Umutsuzluk Ölçeği puanlarının cinsiyete göre anlamlı düzeyde farklılaşmadığı belirlenmiştir ($p > ,05$).

Tablo 3. WHOQOL, Tükenmişlik Ölçeği, Beck Umutsuzluk Ölçeği ve Evlilik Yaşamı Ölçeği Puanlarının Maddi Durumun COVID-19 Sürecinden Etkilenme Durumuna Göre İncelenmesine Yönelik Kruskal Wallis H Testi Sonuçları

Ölçekler	Gruplar	n	SO	H	sd	p	Fark
WHOQOL - Fiziksel Sağlık	Evet	327	206,98	,040	2	,980	-
	Hayır	67	208,74				
	Kararsızım	20	211,83				
WHOQOL - Psikolojik Sağlık	Evet	327	203,37	3,805	2	,149	-
	Hayır	67	213,32				
	Kararsızım	20	255,58				
WHOQOL - Sosyal İlişkiler	Evet	327	204,99	3,508	2	,173	-
	Hayır	67	205,28				
	Kararsızım	20	255,93				
WHOQOL - Çevre	Evet	327	204,70	,935	2	,627	-
	Hayır	67	216,04				
	Kararsızım	20	224,63				
Tükenmişlik Ölçeği	Evet	327	203,43	1,966	2	,374	-
	Hayır	67	225,63				
	Kararsızım	20	213,33				
Beck Umutsuzluk Ölçeği	Evet	327	207,61	,005	2	,997	-
	Hayır	67	206,64				
	Kararsızım	20	208,55				
Evlilik Yaşamı Ölçeği	Evet	327	206,78	,130	2	,937	-
	Hayır	67	212,11				
	Kararsızım	20	203,90				

*<,05; **<,01; ^wWelch testi

Tablo 3'te WHOQOL, Tükenmişlik Ölçeği, Beck Umutsuzluk Ölçeği ve Evlilik Yaşamı Ölçeği puanlarının maddi durumun COVID-19 sürecinden etkilenme durumu değişkenine göre karşılaştırılmasına yönelik Kruskal Walli H testi sonuçları verilmiştir.

WHOQOL, Tükenmişlik Ölçeği, Beck Umutsuzluk Ölçeği ve Evlilik Yaşamı Ölçeği puanlarının maddi durumun COVID-19 sürecinden etkilenme durumu değişkenine göre anlamlı düzeyde farklılaşmadığı belirlenmiştir ($p>,05$).

Tablo 4. WHOQOL, Tükenmişlik Ölçeği, Beck Umutsuzluk Ölçeği ve Evlilik Yaşamı Ölçeği Puanlarının Gebelik Sürecinde Beslenme Biçimine Göre İncelenmesine Yönelik ANOVA Sonuçları

Ölçekler	Gruplar	n	$\bar{x}$	ss	F	sd	p	Fark
WHOQOL - Fiziksel Sağlık	Süt ve süt ürünleri	73	24,42	5,31	2,304 ^w	3	,079	
	Et, yumurta, baklagil	169	23,88	4,32				
	Ekmek ve tahıllar	50	22,38	5,03				
	Sebze ve Meyve	122	24,38	3,82				
WHOQOL - Psikolojik Sağlık	Süt ve süt ürünleri	73	19,33	3,93	3,313	3	,021*	4>3
	Et, yumurta, baklagil	169	18,93	3,75				
	Ekmek ve tahıllar	50	17,60	4,38				
	Sebze ve Meyve	122	19,57	3,67				
WHOQOL - Sosyal İlişkiler	Süt ve süt ürünleri	73	9,58	2,51	2,710 ^w	3	,047*	Fark Yok
	Et, yumurta, baklagil	169	9,46	2,61				
	Ekmek ve tahıllar	50	8,28	2,91				
	Sebze ve Meyve	122	9,54	2,57				
WHOQOL - Çevre	Süt ve süt ürünleri	73	25,41	6,21	2,974 ^w	3	,033*	4>3
	Et, yumurta, baklagil	169	24,76	5,46				
	Ekmek ve tahıllar	50	22,94	5,28				
	Sebze ve Meyve	122	25,44	4,87				
Tükenmişlik Ölçeği	Süt ve süt ürünleri	73	33,68	11,71	1,685	3	,170	
	Et, yumurta, baklagil	169	37,11	13,89				
	Ekmek ve tahıllar	50	37,82	13,40				
	Sebze ve Meyve	122	35,09	12,56				
Beck Umutsuzluk Ölçeği	Süt ve süt ürünleri	73	6,33	4,52	,634 ^w	3	,598	
	Et, yumurta, baklagil	169	6,93	5,13				
	Ekmek ve tahıllar	50	7,16	5,80				
	Sebze ve Meyve	122	7,30	5,38				
Evlilik Yaşamı Ölçeği	Süt ve süt ürünleri	73	35,00	8,74	,887	3	,448	
	Et, yumurta, baklagil	169	35,10	9,89				
	Ekmek ve tahıllar	50	32,66	10,43				
	Sebze ve Meyve	122	35,09	10,12				

*<,05; **<,01; ^wWelch testi

Tablo 4'de

WHOQOL, Tükenmişlik Ölçeği, Beck Umutsuzluk Ölçeği ve Evlilik Yaşamı Ölçeği puanlarının gebelik sürecinde beslenme biçimi değişkenine göre karşılaştırılmasına yönelik ANOVA sonuçları verilmiştir.

WHOQOL Psikolojik Sağlık ($F_{(3-410)} = 3,313$; $p < ,05$), Sosyal İlişkiler ($F_{(3-157,135)} = 2,710$; $p < ,05$) ve Çevre ($F_{(3-157,169)} = 2,974$; $p < ,05$) alt boyutu puanlarının gebelik sürecinde beslenme biçimi değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlı düzeyde farklılaştığı belirlenmiştir. Gebelik sürecinde ekmek ve tahıllarla beslenen Psikolojik Sağlık ve Çevre alt boyutu puanlarının sebze ve meyve ile beslendiğini katılımcılardan daha düşük olduğu görülmüştür. Sosyal ilişkiler alt boyutu açısından ikili karşılaştırmalar testi sonuçlarının anlamlı olmadığı belirlenmiştir.

WHOQOL Fiziksel Sağlık alt boyutu ile Tükenmişlik Ölçeği, Beck Umutsuzluk Ölçeği ve Evlilik Yaşamı Ölçeği puanlarının gebelik sürecinde beslenme biçimi değişkenine göre anlamlı düzeyde farklılaşmadığı belirlenmiştir ($p > ,05$).

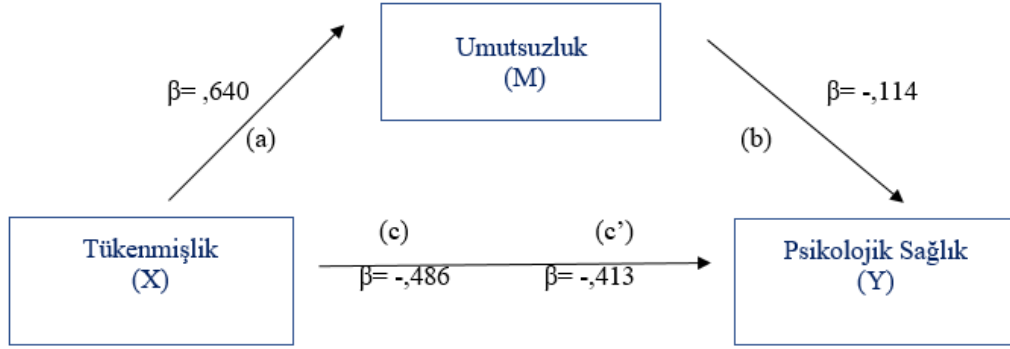
Tablo 5. Tükenmişliğin Psikolojik Sağlık Üzerindeki Etkisinde Umutsuzluğun Aracı Rolüne İlişkin Regresyon Analizi Sonuçları

Bağımlı Değişken	Bağımsız Değişken	B	Standart Hata B	Beta	t	p
Umutsuzluk	Sabit	-2,141	,573	-	-3,736	.000
	Tükenmişlik	,253	,015	,640	16,901	.000**
R= ,640 R ² = ,409 Sd:1/ 412 F: 285,648 p=,000**						
Bağımlı Değişken	Bağımsız Değişken	B	Standart Hata B	Beta	t	p
Psikolojik Sağlık	Sabit	24,190	,487	-	49,689	.000
	Tükenmişlik	-,143	,013	-,486	-11,276	.000**
R= ,486 R ² = ,236 Sd:1/ 412 F: 127,144 p=,000**						
Bağımlı Değişken	Bağımsız Değişken	B	Standart Hata B	Beta	t	p
Psikolojik Sağlık	Sabit	24,007	,493	-	48,686	.000
	Tükenmişlik	-,122	,016	-,413	-7,389	.000**
	Umutsuzluk	-,085	,042	-,114	-2,047	.041*
R= ,493 R ² = ,244 Sd:2/ 411 F: 66,159 p=,000**						

*<0,05; **<0,01

Tablo 5’de Tükenmişliğin Psikolojik Sağlık üzerindeki etkisinde umutsuzluğun aracı rolüne ilişkin regresyon analizi sonuçları verilmiştir. Regresyon analizi sonucunda çıkan model Şekil 3’de verilmiştir.

Şekil 1. Tükenmişliğin Psikolojik Sağlık Üzerindeki Etkisinde Umutsuzluğun Aracı Rolüne İlişkin Model Şeması

4. Sonuçlar

Cinsiyet değişkenine göre Evlilik Yaşamı Ölçeği puanlarının istatistiksel düzeyde anlamlı farklılık gösterdiği belirlenmiştir. WHOQOL- Fiziksel Sağlık, Psikolojik Sağlık, Sosyal İlişkiler, Çevre boyutları, Tükenmişlik Ölçeği, Beck Umutsuzluk Ölçeği puanlarının istatistiksel olarak anlamlı farklılık göstermediği belirlenmiştir.

Çocuğun RAM raporu bulunma durumu değişkenine göre Evlilik Yaşamı Ölçeği boyutu puanlarının istatistiksel olarak anlamlı farklılık gösterdiği belirlenmiştir. WHOQOL- Fiziksel Sağlık, Psikolojik Sağlık, Çevre, Sosyal İlişkiler boyutları, Tükenmişlik Ölçeği ve Beck Umutsuzluk Ölçeği puanlarının istatistiksel olarak anlamlı farklılık göstermediği belirlenmiştir.

Çocuğu spor, dans vb. gibi aktivitelere gönderme durumu değişkenine göre WHOQOL- Fiziksel Sağlık, Psikolojik Sağlık, Sosyal İlişkiler, Çevre boyutları, Tükenmişlik Ölçeği, Beck Umutsuzluk Ölçeği ve Evlilik Yaşamı Ölçeği puanlarının istatistiksel olarak anlamlı farklılık göstermediği belirlenmiştir.

İnternet oyunlarına ilgisinin artma durumu değişkenine göre WHOQOL- Fiziksel Sağlık, Psikolojik Sağlık, Sosyal İlişkiler, Çevre boyutları, Tükenmişlik Ölçeği, Beck Umutsuzluk Ölçeği ve Evlilik Yaşamı Ölçeği puanlarının istatistiksel olarak anlamlı farklılık göstermediği

belirlenmiştir. Çocukla günlük oyun oynama süresi değişkenine göre WHOQOL Fiziksel Sağlık, Psikolojik Sağlık boyutu ile Evlilik Yaşamı Ölçeği ve Tükenmişlik Ölçeği puanlarının istatistiksel olarak anlamlı farklılık gösterdiği belirlenmiştir. WHOQOL Çevre, Sosyal İlişkiler boyutları ve Beck Umutsuzluk Ölçeği puanlarının istatistiksel olarak anlamlı farklılık göstermediği belirlenmiştir.

5. Tartışma

Literatürde ulaşılabilen araştırmalara bakıldığında, bu araştırmanın bulgularını destekler ve karşıtlık ortaya çıkaracak nitelikte birçok araştırmanın bulunduğu görülmüştür. Karaman (Karaman Z. 2019) özel gereksinimli çocuklar bağlamında yaptığı araştırmada evlilik doyumunun cinsiyete göre farklılaştığını ortaya koymuştur. Özel gereksinimli çocuğu olan kadınların erkeklerden daha az evlilik doyumuna sahip olduğu belirlemiştir. Dalkılıç (Dalkılıç M. 2016), ise otizmlili çocukların ebeveynleri örnekleminde yaptığı çalışmanın bulguları erkeklerin evlilik doyumunun kadınlardan daha fazla olduğunu göstermiştir. Bununla birlikte, bu sonuçlara karşıt olarak, Güzeloğlu (Güzeloğlu B. 2019) özel gereksinimli çocuğa sahip olan ebeveynlerin eş desteği ve aile yaşam kalitesinin umutsuzluk ve stres düzeyleri ile ilişkisinin incelenmesi başlıklı araştırmasındaki bulgular, ebeveynlerin aile yaşam kalitesi seviyelerinin cinsiyete göre anlamlı bir şekilde farklılık göstermediğine işaret etmektedir. Bu bulgulara karşıtlık oluşturacak şekilde, Şirin (Deveci-Şirin S. 2014, 2 (1): 31- 46) ve Deniz ve Göller (Deniz İ, Göller L. 2017, 3(1), 53-69) tarafından yapılan araştırmanın bulgularında, cinsiyetle aile yaşam kalitesinin arasında bir ilişki olmadığı görülmektedir. Ayrıca, Rimmerman, Turkel ve Crossman (Rimmerman A, Turkel L, Crossman, R. 2003, 28 (2); 188-195), gelişimsel yetersizliğe sahip çocukların ebeveynleriyle yaptıkları araştırmada, evlilik uyumunun ebeveynler açısından farklılık göstermediğini ortaya koymuşlardır. Benzer biçimde, Karpat (Karpat D.2011))'de Yaygın Gelişimsel Bozukluk tanısı alan çocuğu olan ebeveynlerle gerçekleştirdiği araştırmasında cinsiyete göre evlilik uyumu açısından bir farklılık saptamamıştır. Literatürdeki araştırmaların birbirine karşıt sonuçlar ortaya koyduğu görülmektedir. Yine de, bu araştırmanın bulguları, ev işleri, çocuk bakımı ve yetiştirme süreci, çocuğun gelişimi ve eğitimi, hem kendisine hem aileye vakit ayırma ile ilgili kadınlar erkeklerden daha çok kendilerini sorumlu addetmektedirler. Bu sebeple de kadınların evliliklerinden erkeklere kıyasla daha az doyum aldıkları düşünülmektedir (Karaman Z. 2019). WHOQOL Ölçeği puanlarının çocuk sayısı değişkenine göre anlamlı düzeyde farklılaşmadığı

belirlenmiştir. Literatürdeki araştırmalar incelendiğinde konu ile ilgili literatürün oldukça kısıtlı olduğu görülmüştür. Say (Say H. 2020) özel gereksinimli çocuğu bulunan ebeveynler ile yaptığı çalışmada yaşam doyumunun çocuk sayısı değişkenine göre farklılaşmadığını belirlemiştir. Bu bulgular her ne kadar yaşam kalitesinin çocuk sayısı ile ilişkili olmadığını gösterse de daha fazla sayıda araştırmaya ihtiyaç olduğu düşünülmektedir Beck Umutsuzluk Ölçeği puanlarının çocuk sayısına göre anlamlı düzeyde farklılaşmadığı belirlenmiştir. Literatürde bulunan araştırmalar incelendiğinde, Şimşek (Şimşek D. 2015) özel gereksinimlilerde çocuk sayısına göre umutsuzluk farklılaşmadığını belirlemiştir. Gönültaş (Gönültaş GS. 2019) zihinsel engelli çocukları olan ebeveynlerin yaşam kaliteleri ve çocuk sayıları arasında anlamlı bir ilişki olmadığını belirlemiştir. Benzer şekilde, Özkan'ın (Özkan F. 2016) araştırmasında ve Say da (Say H. 2020) özel gereksinimli çocuğu bulunan 86 ebeveynler ile yaptığı çalışmada umutsuzluğun çocuk sayısı değişkenine göre farklılaşmadığını belirlemiştir. Bu bulgular, çocuk sayısının umutsuzluk ile ilişkili olmadığını göstermektedir. Tükenmişlik Ölçeği puanlarının çocuk sayısına göre anlamlı biçimde farklılaşmadığı bulgulanmıştır. Literatürde ulaşılan çalışmalar incelendiğinde, Boru (Boru EG. 2020), Yıldız (Yıldız C. 2015) ve Temel (Temel M. 2015), engelli çocuğa sahip ebeveynlerin çocuk sayısına göre tükenmişlik açısından duygusal tükenmişlik açısından farklılaşmadığını belirlemiştir. Bu bulgular, çocuk sayısının tükenmişlik ile ilişkili olmadığını göstermektedir. Evlilik Yaşamı Ölçeği puanlarının çalışma durumuna göre anlamlı biçimde farklılaşmadığı görülmüştür. Literatürde ulaşılan çalışmalar incelendiğinde, Demiray'ın (Demiray Ö. 2005) yaptığı araştırmada, bu araştırmanın bulgularını destekler şekilde çalışma durumu değişkeni ile evlilik uyumu arasında ilişki olmadığı belirlenmiştir. Bu bulgular, çalışma durumunun evlilik doyumu üzerinde etkili bir faktör olmadığını desteklemektedir.

Aracı model analizinde Tükenmişliğin evlilik yaşamı üzerindeki etkisinde umutsuzluğun aracı rolü incelendiğinde, Regresyon analizinin birinci aşamasında tükenmişliğin umutsuzluk üzerindeki yordayıcı etkisi incelenmiştir. Tükenmişliğin umutsuzluğun %40,9'unu açıkladığı görülmüştür. Kurulan modelin istatistiksel olarak anlamlı olduğu belirlenmiştir. Regresyon analizinin ikinci aşamasında tükenmişliğin evlilik yaşamı üzerindeki yordayıcı etkisi incelenmiştir. Tükenmişliğin fiziksel saldırganlığın %20,6'sını açıkladığı görülmüştür. Kurulan modelin istatistiksel olarak anlamlı olduğu belirlenmiştir. Son aşamada umutsuzluk ve tükenmişliğin evlilik yaşamı üzerindeki ortak yordayıcı etkisi incelenmiş, Umutsuzluk ve tükenmişliğin evlilik 98 yaşamının %26,1'ini açıkladığı görülmüştür. Kurulan modelin istatistiksel olarak anlamlı olduğu belirlenmiştir. Beta

katsayıları değerlendirildiğinde, umutsuzluk modele aracı değişken olarak atandığında tükenmişliğin evlilik yaşamı üzerindeki etkisinde düşüş olduğu görülmüştür. Tükenmişliğin evlilik yaşamı üzerindeki etkisinde umutsuzluğun anlamlı bir kısmı aracı rolü olduğu görülmüştür.

6. Öneriler

Araştırma sonuçlarına dayalı öneriler; Özel gereksinimli çocuğu olan ailelere yönelik ruh sağlığı uzmanlarınca ebeveynlerin tükenmişlik ve umutsuzluk düzeylerini azaltacak ve yaşam kalitesi ve evlilik doyumunu geliştirecek müdahale programları geliştirilebilir. Araştırma sonuçlarına göre olağan seviyeden fazla tükenmişlik ve umutsuzluk yaşayan düşük yaşam kalitesi ve evlilik doyumuna sahip birçok ebeveyn bulunmaktadır. Bu nedenle, bu ebeveynlere yönelik gerekli yardım ve danışmanlık süreçleri planlanabilir. Gelecekte yapılacak çalışmalara yönelik öneriler; Araştırma, özel gereksinimli çocukları olan ebeveynler örnekleminde yapılmıştır. Çalışma sonuçlarının daha geniş gruplara genellenebilmesi adına farklı örneklem gruplarında araştırmalar planlanabilir. Araştırmada ebeveynlerin kendince tarafınca yanıtlanan öz değerlendirme ölçekleri kullanılmıştır. Daha kapsamlı sonuçlar elde edebilmek için bireysel görüşme yöntemlerini içeren nitel çalışmalar planlanabilir. Araştırmada yaşam kalitesi, tükenmişlik, umutsuzluk ve evlilik doyumunu arasındaki ilişkiler incelenmiştir. Bu değişkenlerin farklı ölçek ya da demografik değişkenler ile arasındaki ilişkiler araştırılabilir. Yaşam kalitesi, tükenmişlik, umutsuzluk ve evlilik doyumunu arasındaki ilişkilere farklı değişkenlerin aracılık rolü bulunuyor olabilir. Bu bağlamda, farklı değişkenlerin aracılık rolü araştırılabilir.

Kaynakça

Akgün E. “Annelerde stres ve tükenmişlik”, International Journal of Human Sciences, 2014, 11(2): 238-250.

Akıncı, G. Engelli çocuğa sahip olan ve olmayan babaların aile işlevlerini algılamaları ile sosyal uyum düzeylerinin incelenmesi (Tez). Ankara üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Tezi; 2007.

Aydoğan AA. Özürlü çocuğa sahip olan anne babaların umutsuzluk düzeylerinin belirlenmesi (Tez). Hacettepe Üniversitesi Doktora Tezi, 1999.

Beck AT, Weissman A, Lester D, Trexler L. “The measurement of pessimism: the hopelessness scale”, *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 1974, 42(6): 861.

Boru EG. Engelli çocuğa sahip ailelerin tükenmişlik ve yaşam doyum düzeylerinin ölçülmesi; İzmir örneği (Tez). Üsküdar Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü Uzmanlık Tezi; 2020.

Büyüköztürk Ş. *Veri Analizi El Kitabı*, 4. Baskı, Ankara: Pagem A Yayıncılık, 2004.

Dalkılıç M. Otizmlı çocuğu olan çiftlerin evlilik doyumu, kaygı, ilişkisel yılmazlık ve psikolojik yardım alma tutumlarının incelenmesi (Tez). Bahçeşehir Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü Uzmanlık Tezi; 2016.

Davis E, Shelly A, Waters E, Boyd R, Cook K, Davern M. “The impact of caring for a child with cerebral palsy: quality of life for mothers and fathers”, *Child Care Hlth Dev.* 2010; 36(1):63-73.

Demiray Ö. Evlilikte uyumun demografik özelliklere göre incelenmesi (Tez). Dicle Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Uzmanlık Tezi; 2005

Deniz İ, Göller L. “Engelli çocuğa sahip ebeveynlerin aile işlevselliği ve evlilik doyumları arasındaki ilişkinin incelenmesi”, *Eğitim Kuram ve Uygulama Araştırmaları Dergisi*, 2017, 3(1), 53-69.

Deveci-Şirin S. “Ailelerde sosyo-demografik-ekonomik değişkenlerin aile yaşam kalitesine etkileri”, *Anadolu Eğitim Liderliği ve Öğretim Dergisi*, 2014, 2 (1): 31- 46.

Eripek, S. “Özel gereksinimi olan çocuklar ve özel eğitim”, Eripek S. *Özel Eğitim İçinde*, Anadolu üniversitesi Yayınları, Eskişehir, 2005, 1-14.

Ersoy Ö, Çürük N. “Özel gereksinimli çocuğa sahip annelerde sosyal desteğin önemi, aile ve toplum”, *Eğitim - Kültür ve Araştırma Dergisi*, 2009; 5 (17): 104-110.

Eser SY, Fidaner H, Fidaner C, Elbi H, ve ark. “Measure of quality of life WHOQOL-100 and WHOQOL-Bref”, *3P Dergisi*, 1999, 7(2 Suppl.):5-13.

Fırat S. “Otistik çocukların anne-babalarının depresyon ve kaygı düzeyleri”, *Çukurova Medical Journal/Ç. Ü. Tıp Fakültesi Dergisi*, 2016, 41(3): 539-547.

Gönültaş GS. Zihinsel engelli çocuğa sahip olan ebeveynlerin bakım yükü, sosyal destek düzeyleri ve yaşam kalitesi arasındaki ilişkinin incelenmesi (Tez). Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü Uzmanlık Tezi; 2019.

Gürhopur Turan DF, Dalgıç İşler A. “Zihinsel yetersiz çocuğu olan ebeveynlerde aile yükü”, *Psikiyatri Hemşireliği Dergisi*, 2017, 8(1): 9-16.

Güzeloğlu B. Özel gereksinimli çocuğa sahip ebeveynlerin eş destek ve aile yaşam kalitesinin umutsuzluk ve stres düzeyleri ile ilişkisinin incelenmesi (Tez). Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü Uzmanlık Tezi; 2019.

Hartley SL, Barker ET, Seltzer MM, Floyd F, Greenberg J, Orsmond G, Bolt D. “The relative risk and timing of divorce in families of children with an autism spectrum disorder”, *Journal of Family Psychology*, 2010, 24(4): 449.

Hayes AF. “Beyond Baron and Kenny: Statistical mediation analysis in the new millennium”, *Communication monographs*, 2009, 76(4), 408-420.

Howard VF, Williams B, Lepper CE. *Özel Gereksinimi Olan Küçük Çocuklar: Aileler, Eğitimciler Ve Hizmet Verenler İçin Bir Başlangıç*. Nobel Akademik Yayıncılık, 2011.

Jabbari S, Firoozabadi SS, Rostami, S. “Predicting the resiliency in parents with exceptional children based on their mindfulness”, (*Journal of Education and Learning*, 2016, 5(4): 285-290).

Karaman Z. Normal gelişim gösteren çocuğu olan ebeveynler ile özel gereksinimli çocuğu olan ebeveynlerin algıladıkları eş desteği ve evlilik doyumu düzeylerinin incelenmesi (Tez). Dokuz Eylül Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü Uzmanlık Tezi; 2019.

Karpat D. Yaygın gelişimsel bozukluk tanısı alan çocukların ebeveynlerinin yaşadığı yas tepkilerinin, evlilik uyumlarının ve sosyal destek algılarının incelenmesi (Tez). Dokuz Eylül Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü Uzmanlık Tezi; 2011.

Köksal G. Zihinsel engelli çocukları olan ebeveynlerin yaşamlarında algıladıkları stresi yordayan faktörlerin incelenmesi (Tez). Dokuz Eylül Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Aile Eğitimi ve Danışmanlığı Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi; 2011.

Malach-Pines A. “The burnout measure, short version”, *International Journal of Stress Management*, 2005, 12(1), 78–88.

Meral BF, Cavkaytar A. “Çok boyutlu algılanan sosyal destek ölçeği’nin psikometrik özelliklerinin otizmli çocuk aileleri üzerinden incelenmesi”, *EÜlulararası Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 2012, 3(4): 20-32.

Ordway MR, Webb D, Sadler LS, Slade A. “Parental reflective functioning: an approach to enhancing parent-child relationships in pediatric primary care”, *Journal of Pediatric Health Care*, 2015, 29(4): 325-334.

Özgür İ. “Engelli çocuk engelli aile”, *Genç İnsiyatif Dergisi*, 2004, 11: 18-27.

Özkan F. Zihinsel engelli çocuğu olan anne ve babaların depresyon ve umutsuzluk düzeylerinin incelenmesi (Tez). *Beykent Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Uzmanlık Tezi*; 2016.

Ren J, Li X, Chen S, Chen S, Nie Y. “The influence of factors such as parenting stress and social support on the state anxiety in parents of special needs children during the COVID-19 epidemic”, *Frontiers in Psychology*, 2020, 11.

Rimmerman A, Turkel L, Crossman, R. “Perception of child development, childrelated stres and dyadic adjustment: Pair analysis of married couples of young children with developmental disabilities”, *Journal of Intellectual & Developmantal Disability*, 2003, 28 (2); 188-195.

Say H. Özel gereksinimli çocuğa sahip olan ebeveyn ile özel gereksinimli çocuğa sahip olmayan ebeveynlerin umutsuzluk düzeyleri ve yaşam doyumlarının incelenmesi (Tez). *İstanbul Gelişim Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü*; 2020.

Seber G, Dilbaz N, Kaptanoğlu C, Tekin D. “Umutsuzlukölçeği: geçerlilik ve güvenilirliği”, *Kriz Dergisi*, 1993, 1(3).

Seven, Z. Özel gereksinimli çocuğa sahip ailelerin yaşam kalitelerinin farklı demografik değişkenler açısından gncelenmesi (Tez). *Yakın Doğu Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi*; 2016.

Şimşek D. Otistik çocuğu olan annelerin algıladıkları sosyal desteğe göre umutsuzluk düzeylerinin incelenmesi (Tez). *Beykent Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Uzmanlık Tezi*; 2015.

Tabachnick BG, Fidell LS, Ullman JB. Using Multivariate Statistics, Boston, MA: Pearson, 5:481-498: 2007.

Temel M. Engelli çocuğa sahip aileler ile engelsiz çocuğa sahip ailelerin tükenmişlik ve psikolojik dayanıklılıklarının incelenmesi (Tez). Beykent Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü Uzmanlık Tezi; 2015.

Tezer E. “Evlilik İlişkisinden Sağlanan Doyum: Evlilik Yaşamı Ölçeği”, Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi, 1996, 2 (7), 1-7.

THE WHOQOL Group. “Development of the World Health Organization WHOQOL-BREF Quality of Life Assessment”, Psychological Medicine, 1998, 28: 551-558

Turnbull HR, Turnbull AP, Wehmeyer ML, Park J. “A quality of life framework for special education outcomes”, Remedial and Special Education, 2003, 24: 67-74.

Tümkiye S, Sabahattin ÇAM, Çavuşoğlu I. “Tükenmişlik ölçeği kısa versiyonu’nun türkçe’ye uyarlama, geçerlik ve güvenilirlik çalışması”, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2009, 18(1), 387-398.

WHO. “World report on disability”, 2011. 17.03.2021 tarihinde http://www.who.int/disabilities/world_report/2011/report.pdf Erişim: 17 Mart 2021.

Woody RH. “Review of divorce: Causes and consequences”, American Journal of Family Therapy, 2009, 37(5): 444–446.

Wymbs BT, Pelham WE, Jr., Molina BSG, Gnagy EM, Wilson TK, Greenhouse JB. “Rate and predictors of divorce among parents of youths with ADHD”, Journal of Consulting and Clinical Psychology, 2008, 76(5): 735–744.

Yıldız C. Zihinsel engelli çocuğa sahip ebeveynlerin yaşam doyumları ve tükenmişlik düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi (Tez). Toros Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Uzmanlık Tezi;2015.